

DİVAN ŞİİRİNE BURSA'DAN ELEŞTİREL BİR SES: MEHMED RIF'AT EFENDİ

Şamil ÇAN¹
Muammer HARDAL²

ÖZET

Türk Edebiyatı içerisinde önemli bir yeri olan Divan Edebiyatı; Tanzimat Fermanı sonrasında Osmanlı Devleti üzerinde iyice etkisini gösteren Batılılaşma hareketleri sonucunda ortaya çıkan Tanzimat Edebiyatı döneminde büyük eleştirilere maruz kalmıştır. Batı Etkisinde Gelişen Edebiyat döneminde Divan Edebiyatı'nı eleştirmek yenilikçi şairler tarafından adete bir gelenek haline gelmiştir. Bu eleştirilerin Servet-i Fünûn döneminde artarak devam ettiği ve İstanbul'dan taşraya yayıldığı görülmektedir. Bursa'da yayımlanan Feva'id gazetesinin Sermuharriri Celal Paşazade Mehmed Rif'at Efendi, Divan şiirine yönelik yaptığı eleştirilerle İstanbul'da cereyan eden eski-yeni tartışmalarına katılmıştır. Bu makalede, Mehmed Rif'at Efendi'nin Divan Edebiyatı'nı eleştiren şiir ve yazıları tespit edilmiş, eski-yeni tartışmalarının taşraya yansımaları bilim dünyasına sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, Mehmed Rif'at, Feva'id, Bursa, eleştiri.

ABSTRACT

A Critical View About Divan Poetry in Bursa: Mehmed Rifat Efendi

After Tanzimat Edict showed its effect on the Westernization movements of the Ottoman Empire which resulted from movements in the period of Tanzimat literature; Divan Literature, which has an important place in Turkish Literature, was subject to great criticism. Criticizing Divan Literature by innovative poets

¹ Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Işıklar Askerî Hava Lisesi, Bursa, samilcan64@hotmail.com

² Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Işıklar Askerî Hava Lisesi, Bursa, muammerhardal@hotmail.com

became a tradition at the period of Turkish literature that was affected by West. It was seen that these criticisms continued during the period of Servet-i Fünûn and spreaded from Istanbul to the countryside. Celal Paşazade Mehmed Rif'at Efendi who was the head writer of Feva'id newspaper that was published in Bursa participated 'old-new' debate that took place in Istanbul with his Divan poetry. In this article, Mehmed Rif'at Efendi's written texts and poems criticizing Divan literature have been detected and the reflections of 'old-new' debate to the countryside is presented to the scientific world.

Key Words: Divan poetry, Mehmed Rif'at, Feva'id, Bursa, criticism.

Giriş

Edebiyat bir milleti oluşturan kültürel ürünlerin en önemlilerinden biridir. Bu ürünün toplumsal olaylardan bağımsız olması düşünülemez. Toplumun sosyal, siyasi, askerî ve ekonomik yapısı edebiyatının şekillenmesinde büyük pay sahibidir. Tarihte Türkler göçebe yaşantının bir sonucu olarak farklı kültürel etkileşimlerin içinde olmuş, din değişiklikleri yaşamış ve bu da edebiyatlarını etkilemiştir. Türkler İslamiyet'le birlikte sadece inançlarında değil dil, kültür ve sanatlarında da değişime uğramışlardır. Bunun en önemli yansıması altı asır boyunca devam eden Divan Edebiyatı'dır.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra gelişen bu edebiyat türü "İslamî Edebiyat, Havas Edebiyatı, Yüksek Zümre Edebiyatı, Saray Edebiyatı, Enderun Edebiyatı, Klasik Edebiyat, Eski Edebiyat" gibi adlarla da anılmıştır; ama daha çok Divan Edebiyatı adıyla yaygınlaşmıştır. (Pala, 1999; s. 111) Uzun süre devam eden bu edebiyatın kendine özgü bir yapısı ortaya çıkmıştır. "*Divan Edebiyatı'nın dili, ortak İslam uygarlığının kullandığı yazılı kültür diline dayanır. Osmanlıca olarak bilinen bu dönem edebiyatının dili, Türkçe, Farsça ve Arapça olmak üzere üç dilin karışımından meydana gelmiştir.*" (Mengi, 2000; s. 18) Bu aslında bir kültür karması (Türk, Fars ve Arap) olarak da görülebilir. İşte İslam kültürüyle birlikte ortaya çıkan bu edebî dönemin etkisi 13. asırdan 19. asra kadar sürmüştür. 19. asır, Divan edebiyatının kendini yenileyemediği ve güçlü temsilciler yetiştiremediği bir asır olmuştur. (Gariper, 2005; s.44)

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Osmanlı Batı'yı daha yakından takip etmeye başlamıştır. "*Batı'daki bilim ve tekniği öğrenmesi için Avrupa'ya gönderilen gençlerin oradaki edebiyatı tanınması ve ardından da bu edebiyata ait çeviriler yapmasıyla Divan şiiri, yeni bir zihniyetin ürünü olan eserlerle karşı karşıya gelir. Bu yeni şiirin yerleşmesi ve tutunması için de, Divan şiirine karşı şiddetli bir hücum başlar.*" (İlhan, 2012; s.2005) Tanzimat dönemi yazarları, yeni şiir anlayışını yükseltme

gayreti içinde oldukları için Divan şiirini yıpratma yoluna girmişlerdir. Divan şiiri asırlarca bir medeniyetin şiiri olmasından dolayı yeni şiire karşı hemen pes etmemiştir. “*Şiir, Türk Edebiyatı’nın en güçlü türü olduğu için yeni şiir akımlarına direnme de daha güçlü olmuş, en şiddetli tartışmalar şiir alanında görülmüştür. Şairler farklı bir şiirle karşılaştıklarında, bu tür edebiyatı mantıklarıyla tercih etmekle birlikte, alışkanlıklarından vazgeçememişler, eski tarzda şiir söylemeye devam etmişlerdir.*” (Enginün, 2007; s.20) Eski tarzda şiir anlayışını devam ettiren yenilikçi şairler; içerik olarak yeni, biçim olarak eski şiire bağlı kalmışlardır.

Tanzimat dönemi sanatçıları Divan şiiri ile birlikte Batı şiirini de biliyorlardı. Değişen kültür ortamının da etkisiyle Batı’yı her alanda takip eden sanatçılar Divan şiirini eleştirmeye başladılar. Divan şiirini eleştirenlere karşılık asırlar boyunca bir medeniyetin edebî ürünlerini savunanlar ve onu devam ettirmek isteyenler de olmuştur. “*Altı asırlık bir şiir geleneğinden kopmak, oluşan kültürü bir anda bir tarafa bırakarak yeni bir şeyler ortaya koymak kolay değildir. Bunun sonucu olarak 19. yüzyılda kurulan Encümen-i Şuara, Divan şairleri tarafından eski şiiri canlandırmak amacıyla oluşturulmuştur.*” (Hocaoğlu, 2012; s.704) Tanzimat’ın birinci döneminin önemli şairleri de Encümen-i Şuara şairlerinden etkilenmiştir. Ancak Encümen-i Şuara’nın gayretleri Divan şiirinin gücünü devam ettirmesini sağlayamamıştır.

Yazılı Türk Edebiyatı tarihi içerisinde en uzun süre etki gösteren Divan Edebiyatı; 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı sonrasında Osmanlı, üzerinde iyice etkisini gösteren Batılılaşma hareketleri neticesinde ortaya çıkan Tanzimat Edebiyatı döneminde büyük eleştirilere maruz kalmıştır. Tanzimat dönemine kadar aydınların nazarında değerini koruyan Divan Edebiyatı 19. asırda eski gücünü kaybetmiştir. Divan Edebiyatı, “*Bu asrın ikinci yarısında yetişen idealist, çok kabiliyetli yazarlarla şairlerin çok dinamik ve sürekli çabaları ile kırk yıl gibi kısa bir süre içinde, yerini hızla Batılı bir edebiyata bıraktı. 19. asır sona ererken, Türk Edebiyatı da Batı Edebiyatı’nın hemen bütün türlerinde büyük bir başarıya ulaşmış bulunuyordu.*” (Akyüz, 1995; s. 5)

Tanzimat Döneminde Eski Yeni Tartışması

Eski ve yerleşmiş bir geleneğimiz olan Divan şiiri 19. asrın başından itibaren büyük ustaların taklidi seviyesinde görülmüş, Namık Kemal’den itibaren de ağır eleştirilere maruz kalarak gitgide unutulmaya başlamıştır. Divan şiirini devam ettirenler bazen yenileşen ve Batılı bir karakter kazanan şiir anlayışına paralel olarak bazı değişikliklerle devam etmiştir. (Okay, 1992; s. 290) Tanzimat döneminde Türk şiiri içerik olarak değişmesine rağmen, şekil bakımından eskinin etkisinden tamamen kurtulamamıştır.

Divan Edebiyatı'nın nazım şekilleri kullanılmış, dönemin ünlü şairleri eski kalıplarla yeni ürünler ortaya koymuşlardır.

Osmanlı'nın son döneminde yetişen aydınlar, eski kültüre aşına olmakla birlikte bu hengâmeli dönemde Batı sanatını da takip ediyorlardı. Toplumsal hassasiyet; ferdi ıstırapları, çileleri, buhranları ağır bir şekilde yaşıyor ve eserlere sirayet ediyordu. (Eğri 2010: s.144) Yenilikçi şairlerinin eskiyi kötulemelerinde dönemin buhranlı havasının ve karmaşasının da etkisinin olduğu açıktır. Her yenilik kendinden öncekileri eleştirerek gelir. Eski, yeni ile beraber varlığını devam ettiremez. Nitekim bu durum Türk şiiri için de böyle olmuştur.

19. asır edebiyatımız açısından değişimlerin dönemidir. Tanzimat'tan sonra Batı'ya yüzünü çeviren aydınlarımız ve sanatçılarımız, Batı'nın edebiyat ve sanatından etkilenmişlerdir. Her değişim gibi bu da kolay olmamıştır. Tanzimat'la başlayan eski-yeni çekişmesi uzun yıllar devam etmiş, her geçen gün bizi Batı'ya daha da yaklaştırmış ve Batı'ya takip etmek gerekli hâle gelmiştir. *“Yeni Türk şiirini kurmak için Divan şiirini yıkmak gerektiğini düşünen Tanzimat sanatçıları, tenkit oklarını Divan şiiri üzerine yoğunlaştırmışlardır. Bununla birlikte Tanzimat edipleri, estetik zemini çok sağlam olan bu şiiri ne tam olarak yıkabilmişler, ne de tam anlamıyla Divan şiirinden kopuk bir şiir ortaya koyabilmişlerdir. Bu sebeple edebiyatımızın bu devresinde düalizm (ikilik) hâkimdir. Bu dönemde arayışların peşinde olan Türk şairi, Divan şiirinin etkisinden de bir türlü kurtulamamıştır.”* (Tonga, 2007; s. 772) Edebiyatımızın bu dönemi Doğu ile Batı medeniyetinin karşı karşıya gelmesi şeklinde de değerlendirilebilir. Batı medeniyetini yakından takip eden yazarlar, Doğu kültürü içinde yetişmelerine rağmen onun edebiyatını değiştirme gayreti içinde olmuşlardır. Tamamen Batı edebiyatına geçilemeyip Divan Edebiyatı'nın etkisiyle yazılan şiirler, yenilikçilerin kendi iç dünyalarında da ikilik yaşatmıştır. Edebiyatımızdaki bu ikilik belli bir müddet devam etmiştir.

Bu ikiliğin yaşandığı dönemde, Divan şiirine yönelik eleştiriler de üst perdeden dillendirilmeye başlanmıştır. Ziya Paşa, *“Şiir ve İnşa”*³ adlı makalesinde Divan Edebiyatı'nı sert bir dille eleştirmiştir. *“Osmanlıların şiiri acaba nedir? Necâtî ve Bâkî ve Nef'î divanlarında gördüğümüz bahr-ı remel ve hezceden mahbûn ve muhbis kasâid ve gazaliyât ve kıt'aât ve mesneviyât mıdır? Yoksa Hâce ve İtrî gibi mûsikîşînâsânın rabt-ı makamat*

³ “Şiir ve İnşa” makalesi Tanzimat döneminde oluşan Divan Edebiyatı'na karşı eleştirilerin somutlaştığı ilk çarpıcı örnek olması bakımından önemlidir. Bu makalede Divan Edebiyatı'nın milli olmayışı, Arap ve Fars edebiyatını taklitten öteye geçemeyişi ağır bir dille eleştirilmiştir. Divan Edebiyatı şairlerinden örnekler verilerek bu durum ispata çalışılmıştır.

ettikleri Nedîm ve Vâsîf şarkuları mıdır? Hayır bunların hiç birisi Osmanlı şiiri değildir. Zira görüldüğü ki, bu nazımlarda Osmanlı şâirleri şuarâ-yı İran'a ve şuarâ-yı İran dahi Araplara taklîd ile melez bir şey yapmışlardır.” (Kaplan ve ark., 1993; s.45)

Tanzimat ve Servet-i Fünûn döneminde Divan Edebiyatı, insanî duyguları yansıtmadığı, toplumsal yaşantıdan ayrı, gerçekten uzak, aşırı kuralcı, İran ve Arap edebiyatlarının taklidi olduğu için millî olmadığı... gibi noktalar esas alınarak eleştirilmiştir. “*Tanzimat'ın birinci dönem şairlerine göre, 'son derece kaideci, sanatçının kişiliğini boğan, söz oyunlarını ön plânda tutan; duyguları, hayal ve düşünceleri, ifade unsurları ile klişeleşmiş, hayatla ve gerçekle ilgisiz, devrini tamamlamış ve skolastik karakterdeki eski edebiyat, ortadan kaldırılmalı, sosyal fayda, hakikat ve tabiata uygunluk, yeni bir dil ve üslûp' sıfatlarını taşıyacak yeni bir edebiyat kurulmalıdır. Bu açıdan Tanzimatçılar, edebiyat anlayışlarını ve faaliyetlerini başlıca iki prensip etrafında gerçekleştirirler: Eskinin reddi ve yeninin yaratılması”.* (Ercilasun, 1994; s. 35) Eskiye eleştirip Batılı tarzda şiirler yazan yenilikçiler, değişen kültür ortamıyla birlikte şiirlerini farklı mecmualarda yayınlamaya ve gençleri etkilemeye başlamıştır. Bir bakıma yeni, eskiye üstünlüğünü kabul ettirmek için atılım yapmıştır. Bu üstünlük çabası Servet-i Fünûn şairleriyle kendini daha çok hissettirmiştir. Avrupa'daki şiiri iyi bilen Servet-i Fünûn şairleri yeni tarz şiirleriyle edebî mecmualarda şiir neşretmeye ve topluma ulaşmaya başlamıştır. Zamanla bu gelişme ve tartışmalar İstanbul'un sınırlarını aşmıştır.

Mehmed Rıf'at Efendi'nin Divan Şiiri Eleştirileri

Mehmed Rıf'at Efendi⁴, doktor ve kendisi gibi yazar olan Celal Paşa'nın oğludur. İyi bir eğitim almıştır. Batı edebiyatını ve Fransızca'yı bilmektedir. Mehmed Rıfat Efendi⁵, şair, hikâye yazarı, editör ve gazeteci kimliğiyle 19. asır Bursa kültür tarihinin önemli kişilerinden birisidir.

Murad Emrî Efendi, *Feva'id* ismiyle Bursa'nın ilk edebî nitelikli mecmuasını çıkarmıştır. 1. sene 1. sayı 17 Kasım 1887 Perşembe günü yayımlanmıştır. Bu yayın Bursa'nın ilk sivil gazeteciliğinin de başlangıcı

⁴ Mehmed Rıf'at Efendi'nin şiirleri hakkında daha geniş bilgi almak için bkz: Muammer Hardal (2013), Mehmed Rıf'at Efendi'nin Şiirleri ve Edebî Kişiliği, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa.

⁵ Mehmed Rıf'at Efendi, Celal Paşazâde olarak bilinmektedir. İsmail Safâ, *Servet-i Fünûn* dergisinde yayınladığı “Bürûdâdnâme” adlı şiirini Mehmed Rıf'at Efendi'ye hediye eder ve şiirin sonuna “*Burusa'da Feva'id risâlesi sermu-harriri Celal Paşazâde Rıf'at Bey'e*” notunu düşer. Mehmed Rıf'at Efendi'nin *Ma'ârif* dergisinde yayınlanan bir şiirin başında “*Doktor saadetli Celal Paşa Hazretlerinin necl-i necibleri Mehmed Rıf'at Beyefendi biraderimizindir.*” notu düşülmüştür.

olmuştur. Gazete üçüncü sayısından itibaren yayın hayatına ara verir. *Feva'id*'in 4. sene 1. nüshası büyük değişikliklerle 15 Kasım 1896'da çıkar. Gazete artık pazar günleri çıkmaktadır. Bu yıldan itibaren *Feva'id*'in başyazarlığına Mehmed Rıf'at Efendi getirilir. (Öztahtalı, 2012; s. 272)

Her alanda Batı'nın taklit edildiği Tanzimat döneminde, şiirimiz de değişime uğramıştır. Bu değişimin merkezi İstanbul'dur. İstanbul'a yakınlığı ve önemli bir kültürel geçmişi olan Bursa da bu değişimden payını almıştır. Bursa'daki şair ve yazarlar İstanbul'daki gelişmeleri yakından takip etmeye ve edebî sahadaki değişmelere ayak uydurmaya başlamıştır.

Tanzimat Edebiyatı'ndan sonra yenilikçilerin bir dergi etrafında toplanmasıyla oluşan Servet-i Fünûn edebiyatı yenilikçilerin kalesi olmuştur. Bu dergide yazan şairler ve güçlü yazarlar yeni şiir anlayışını bu dergi vesilesiyle okuyuculara iletmiştir. Zamanla okuyucu kitlesi ve derginin etkisi İstanbul sınırlarını aşmıştır. Bursa'da yayımlanan *Feva'id*⁶ gazetesinin Sermuharriri Celal Paşazade Mehmed Rıf'at Efendi böyle bir ortamda eserlerini vermiştir. Servet-i Fünûn yazarları ile etkileşim içinde olan Mehmed Rıf'at Efendi, onların görüşlerini yazılarıyla desteklemiştir. Mehmed Rıf'at Efendi Divan şiirini iyi bilmekle beraber Servet-i Fünûn'a taraftar olduğunu açık bir dille belirtmiştir. *Feva'id*'e sermuharrir olduktan sonra derginin çehresi değişmiş, daha önceki sayılarda şiirleri bulunmayan İstanbul'un yenilikçi şairlerinin şiirleri dergide yayımlanmaya başlamıştır. Mehmed Rıf'at Efendi, derginin sermuharriri olduktan sonraki "İfade-i Mahsusa" adlı ilk yazısında Servet-i Fünûn şiirini övdükten sonra, "*Şu temhid etmeden (Feva'id risalesini tarz-ı atike dair eserler kabul edilmeyecek) gibi bir fikir çıkarılmasın.*" demiştir. Bu durum onun eskiye karşı tamamen kapalı olmadığını da göstermiştir.

Mehmed Rıf'at Efendi, *Feva'id* gazetesindeki yazılarıyla eski-yeni tartışmalarına müdahil olmuş, edebî gelişmeleri yakından takip etmiştir. Mehmed Rıf'at Efendi, Divan şairlerinden bazılarının İran edebiyatına körü körüne bağlı kalıp onun içindeki güzellikleri bırakarak taklit etmelerini eleştirmiştir.

"Acem edebiyatına güya nass-ı kâti imiş gibi dört elle sarılmışlar ve hayfa ki 'Acem-i âlem edebiyatının birer neyyir-i rahşânı olan bazı kasâ'id-i ulviyedeki:

Büzürk üst ki ber hâk hemçü sâye-i ebr

⁶ *Feva'id*'e ait birkaç ciltlik bir koleksiyon Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'nde numara: 4571'de ve İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu 0580, 0234 numaralarda kayıtlıdır.

Çinân-reved ki dil-i mur-râ neyâzâred⁷

gibi hakimane sözleri terk ile:

Dirahthây-ı bâr-ver çü üstürân bâr ber

Hemi zi-püş-t-i yek-diger keşide sâf-ı katârâhâ⁸

veya:

Dü zülf-i müşk bâr o be-çeşm-i eşk-bâr-i men

Çü çeşme-i ki enderûn şinâ künend mâr-hâ⁹

gibi insanı edebiyata ikrah ettirecek iğrenç hayalleri iktidâya kalkışarak elmaslı, incili, zümrütlü, yakutlu sağarlardan mahbuplardan testi testi rakılardan şaraplardan bayıla bayıla bahsetmişler.

Zehi tensib-i hakikât ber-endâzâne!

Her biri bir âlim edip itlâkına şayan olan o fazıl zatları böyle mekrde makbûh vadilerde idare-i kelâma sevk eden sebep acaba ne gibi bir sebebi?

Bu hakikatleri bizden evvel keşfeyleyen Nedim:

Erbâb-ı dilin ekserisi civâna meftun oldu. Şuarâ-yı zaman biki olduğu için şiiirlerinde taze mazmun kullanmıyorlar. Sözleriyle muasırını tenkit etmek istemiş ve fakat:

(Meydandan haber sordum dedi ol gözleri ahu)

Lâ-edri

gibi bî-edebâne sözlerden vazgeçilmediğini görerek hâh ve nâ-hâh o tarikde hâme-rân olmaya mecburiyet hissetmişti.¹⁰

Mehmed Rıf'at, şairlerimizin İran şiiirindeki hikmetli sözleri bırakıp insanı edebiyattan nefret ettirecek kadar iğrenç hayalleri şiiirimize kattıkları için eleştirdiğini belirtmiştir. Divan şiiirindeki mazmunlar, hayaller çoğunlukla İran edebiyatından girmiştir. Mehmed Rıf'at Efendi, şairlerimizin bu hayalleri olduğu gibi şiiirimize katarak yanlış yaptıklarını savunmuştur.

İran edebiyatının her yönüyle taklit edilmesini eleştiren Mehmed Rıf'at, sade bir Türkçe ile şiiir yazan şairleri de hoş karşılamamıştır. Halk

⁷ Büyük insan, toprağın üzerinden geçen bulutun gölgesi gibidir, öyle geçer ki karıncayı bile incitmez.

⁸ Meyve dolu ağaçlar birbirinin arkasında dizilmiş yük taşıyan develere benzer (kervan gibidir).

⁹ Onun mis gibi kokan ve yüzünün iki yanından sarkan saçları benim ağlar gözümde, pınarın içinde süzülen yılanlar gibidir.

¹⁰ Fevâ'id, 4. sene, 1. nüsha, s. 2.

şiiiri Mehmed Rıf'at'ın beğendiği bir şiir değildir. “*Meydandan haber sordum dedi ol gözleri ahu*” mısraının edebî bir söz olmadığını belirtmiştir.

Mehmed Rıf'at, “*Bendenizin bahs etmek istediğim şey edebiyat-ı atikanın sanâyi-i kelâmîye veya ilm-i lügate ait kısımları değil hayale taalluk eden cihetidir.*”¹¹ diyerek Divan Edebiyatı'nı kullandığı kelimelerden dolayı değil hayallerden dolayı eleştirdiğini dile getirmiştir. Mehmed Rıf'at Efendi'nin Divan şiirini dil yönünden eleştirmesi kendi şiirlerini de eleştirmesi anlamına geleceği için bu konuya değinmemiştir. Kendi şiirlerini de sade bir dille yazmamıştır. Servet-i Fünûn şairleri ile aynı tarzda eserler veren sanatçı, avam tabakanının anlayamayacağı bir dille şiir yazmıştır. Kendisi bu durumu “lisan-ı edeb başka, lisan-ı avam başkadır.” diyerek açıklamıştır.

Divan şiiri asırlar boyunca belli kurallar durumu çerçevesinde devam eden bir edebiyattır. Bu kurallar asırlardır değişmemiştir. “*Divan Edebiyatı kaideci bir edebiyattır.*” (Levend, 1943; s.7) Mehmed Rıf'at Efendi bu durumdan şikâyetçidir:

“*Durur mu kaide altında hiss-i insani?*

Dururdu hissimiz olmuş olaydı cismâni”¹²

mısralarıyla Divan şiirinin katı kurallarını eleştirmektedir. Divan edebiyatında belirli mazmunların her şair tarafından farklı ifadelerle tekrar edilmesi söz konusudur. Mehmed Rıf'at, bu kuralcılığı eleştirmiş ve insanın hislerini istediği gibi anlatması gerektiğini belirtmiştir. Mehmed Rıf'at, sanatçıların kendilerini ve çevresindekileri anlatırken kalıplardan kurtulması gerektiğini savunmuştur.

Divan şiiri biçim güzelliğinin yanında sanatlı anlatıma da önem vermiştir. “*Divan şiirinde, sanatsız bir beyit hemen hemen yok gibidir. Divan şairleri sanat yapmaya (tasannu) çok düşkün olduklarından, bir beyit içinde birkaç sanatı iç içe kullanmışlardır.*” (Dilçin, 1999; s.405) Divan şiirindeki yoğun sanat kullanımı da Mehmed Rıf'at Efendi'nin eleştiri oklarından kurtulamamıştır.

Dönemin önde gelen yenilikçi isimlerinden biri olan “*Recaizade, Divan şairlerini ve onların yazdıklarını tenkit ederken, aşırı taklitçiliği, yapmacık sözleri ve sanatları yadırgar. Çünkü Divan şairlerimizin büyük bir kısmı, ilgili ya da ilgisiz olduğuna bakmaksızın sırf sanat olsun diye, bir yığın söz unsurunu şiire sokmaktan kaçınmamışlardır.*” (Aytaş, 2012; s.65) Bu konuda Recaizade Mahmud Ekrem, “Filhakika şa'iriyetten meram münasebetli, münasebetsiz cinash sözler söylemekten gül müll.. kakül

¹¹ Fevâ'id, 4. sene, 3. nüsha, s. 40.

¹² Fevâ'id, 4. Sene, 8. Nüsha, s. 116.

üsünbül da'ire-i mahdudesi içinde devran etmek üzere çekilir çekilmez teşbihler yapmaktan ve bir de sözü Acemane ve acemiyane iğrakta boğmaktan inaret ise faziletli mütekaddimane icra ile müte'ahhirinin afvlerini dilemekten başka yapacak bir şey kalmaz"¹³ diyerek taklitçiliği ve edebî sanatlara aşırı düşkünlüğü tenkit eder. Mehmed Rıf'at Efendi'nin eleştirileri Recaizade'nin eleştirilerinden geri kalmaz. Mehmed Rıf'at Efendi, şairlerin sanatlı kullanışlarını şöyle eleştirir:

*“O leff ü neşr-i müretteble bahs-ı tecnisi
O tard ü 'aks u kinâye, usûl-i tahmisi
Bırak kuzum bize onlar yabancı şeylerdir
Değerli cevhere benzer yalancı şeylerdir”*¹⁴

Şair “Matbaada” adlı manzumesinde şiir anlayışını açıkça ifade etmekte ve Divan şiirini sert bir dille eleştirmektedir. Şair, “*Usandık o eski şeylerden*” diyerek Divan şiirinden başka şiirlere yönelmek gerektiğini belirtmiştir.

MATBAADA

- *Bırak düşünme artık!*
- *Dokunma, vaktim yok.*
- *Senin hâline bilmem ne oldu? Kaç gündür
Gören diyor ki: zavallı cihana küskündür.*
- *Ne yapmalı?*
- *Yazı yazsan?*
- *Onunla meşgulüm.*
Düşünmeden yazı yazmak olur mu? Mecburum.
Ne yazmalı? Yazacak şey bulunmuyor.
- *Pek çok.*
- *Gazel nazire.*
- *Usandık o eski şeylerden,
Nevâ-yi neyle zümürrüd kadehte meylerden.
Kaside, kut'a, muhammes makâl hiçâ hiç,
Müfâ'ilen, fâ'ilen mâ'il hiçâ hiç.*
- *Evet, fakat bu da bir başka zevke aittir.*
Hayır! Hayır! Bu da batıl bu sözde zâ'iddir.

¹³ Pejmürde (Şiir- nesir), Alem Matbaası, İstanbul, 1311, s.98.

¹⁴ Fevâ'id, 4. Sene, 8. Nüsha, s. 116.

*Durur mu kaide altında hiss-i insani?
Dururdu hissimiz olmuş olaydı cismâni.
O hissimiz ki mehâsin içinde tâ'irdir,
Mezâhiri, melekûti, hemîşe zâ'irdir.
Uçar semaya, iner bir de ka'r-ı nâ-yâba.
Gehi girer zulûmâta, derûn hizâba.
Güzar güzar bu mehâsin içinde, bir dâne,
Seçer, bu şevk ile başlar o hissini ityâne.
Bu yolda her ne yazılsa güzel olur elbet.
Gören bulur o eserde kemâl ü ulviyet.
- Evet, bu doğru.
- Şu hâlde o tarz-ı merdide,
Uyuyup geçirmeyin artık zamanı beyhûde.
- Müzeyyinâtı, sanayi değil mi her anın?
Gece revnâkı artar o hiss-i uryânın.
- Edip olan onu saymaz cihanda bir hiçe.
Sığar mı hiss-i hakikiye böyle bâziçe?
O leff ü neşr-i müretteple bahs-ı tecnisi,
O tard ü aks ü kinaye, usul-i tahmisi,
Bırak kuzum bize onlar yabancı şeylerdir.
Değerli cevhere benzer yalancı şeylerdir.
- Fakat bu doğru değildir.
- Sen öyle zan eyle.
Geçir zamanını daim nida-yı heyheyle.*

Bu manzume, Divan şiirine Mehmed Rıf'at Efendi'nin nasıl baktığı anlaşılmaktadır. Divan şiirini de bilen şairlerin, Divan şiirini sert bir üslupla eleştirmesi o dönemde sık rastlanan olaylardandır. Mehmed Rıf'at Efendi, Divan şiirini farklı yönlerden eleştirmiştir. Divan şiirinde sıkça görülen kadeh, mey vb. motiflerden; kaside, kıta, muhammes gibi nazım şekillerinden ve aruz ölçüsünden usandığını dile getirmiş; Divan şiirinin insanın hislerini, duygularını sınırladığını belirtmiştir. Söz sanatlarının bize yabancı olduğunu ve değerli cevhere benzeyen yalancı şeyler olduğunu ifade etmiştir. Mehmed Rıf'at şiirini konuşma tarzında yazmıştır. Arkadaşının eleştirilere katılmamasına kızan sanatçı, arkadaşına hitaben "*Geçir zamanını daim nida-yı heyheyle.*" demiştir. Burada geçen "*nida-yı heyhey*" kelimesinin Divan şiirini ifade etmek için kullanılması, sanatçının Divan şiirine bakışını açıkça göstermektedir.

Kültür ortamının değişmesi sanatçıların da düşüncelerini değiştirir. Divan Edebiyatı hakkında, “*Divan Edebiyatı Türk şiirinin has bahçesidir. Bu iklimde her his ve her fikir bir çiçek edasıyla koklanır, klasik bir zevkle duyulur, süslü bir üslupla yazılır ve üstadane bir nefesle söylenir.*” (Pala, 2010; s.3) ifadeleri Mehmed Rıf’at Efendi’de ve onun döneminde pek rağbet görmemiştir. Divan şiiri içinde bulunan Arapça ve Farsça sözcükler dolayısıyla gayrimillî bir şiir olarak algılanmıştır. Divan şiiri halktan kopuk ve kaideci bir şiir olarak görülmüş ve bu durum dönemin şairlerinin Divan şiirine cephe almasına neden olmuştur.

Mehmed Rıf’at Efendi’nin Divan şairlerine olan eleştirileri başka yazılarında da devam eder. *Feva’id*’de yazdığı “Cevap”¹⁵ adlı yazısında Divan şiirini şu sözlerle eleştirir:

“(O zamanın modası öyle imiş de öyle yazılmışlar bu cihetle mazurdurlar.) diyorsunuz. Malum-ı âliniz moda nev-i beşerin sarf-ı ihtiyâcât-ı cesimâniyesine taalluk eder bir şey olduğundan bir kanuna arz-ı inkiyâd eder gibi efrâd-ı beşer modaya mecburi olarak teb’iyyet edemez. Bu surf arzu ve hevâiye tâbidir. Mesela efendimizle bendenize ‘bu senenin modası berehne-ser gezmehtir.’ deseler kabul eder miyiz? Elbette etmeyiz. Etmediğimiz hâlde de bizi o modayı taklide cebr eder bir kuvvet bulunamaz. Reyimizde muhtar kalırız. (Örf ve âdet-i beldeye riayet etmişler.) sözü de bendenize pek muğlâk pek muakkad görünüyor.

Zan-ı âlileri gibi kudemâ örf ve âdet-i beldeye tâbi olmuş olsalardı (Tazarruât-ı Sinan Paşa) vesair buna mümasil Türklüğe, Türklere yakışır surette yazılmış olan asâr-ı ber-güzidenin revîş ifadesini taklit eylemeleri lazımdır.”

Mehmed Rıf’at Efendi, Divan şairlerinin o dönemin modası öyle olduğu için Arapça ve Farsça kelimeleri yoğun olarak kullandıklarını söyleyenlere katılmamıştır. Bu durumun şairlerin kendi istekleriyle gerçekleştiğini belirtmiştir. Buldukları coğrafyanın gelenek ve göreneklerine göre şiir yazdıklarını savunanlara Sinan Paşa’nın *Tazarruât* adlı eseriyle cevap veren Mehmed Rıf’at, bu şairlerin neden Sinan Paşa’yı örnek almadıklarını sormuştur. Osmanlı Devleti geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş ve farklı medeniyetler ile etkileşim içine girmiştir. Edebiyatımız bu etkileşimden payını almıştır. Özellikle şiirimiz İran edebiyatının etkisinde kalmıştır. Mehmed Rıf’at Efendi, Divan şiirini millî unsurlardan ziyade farklı medeniyetlere ait unsurları içermesinden dolayı eleştirmiştir.

“*Hâlâ buna elde bulunan divanlar bunun aksini ispat ediyor. Yani Acemlerin örf ve âdetlerine tâbi olduklarını gösteriyor. Hülâsa modanın*

¹⁵ Fevâ'id, 4. sene, 3. nüsha, s. 40.

lisan hakkında pek tesiri olamaz zannındayım. Birinci şukká yani tezyinat-ı cismâniyeye nazara herkesin istediği modayı taklide salâhiyeti olabilir. Fakat öyle ahlâk-ı milliyemize menâfi bir lisan modasını taklitte ısrar ile bir kavmin lisanını bozarcasına taassuplar göstermiş olan kudemâya (lisan hulusunda müsamaha etmişler) demek hatâ değildir zannındayım.”

Divan şiirinin İran gelenek ve görenekleriyle dolu olduğunu söyleyen Mehmed Rıf'at, millî ahlakımıza ters bir tarzda Farsçayı taklitte ısrar eden şairlerimizi eleştirmiştir. Divan edebiyatımız dil bakımından aralarında hiçbir yakınlık bulunmayan, zaman itibariyle aynı çağ içinde muayyen fasılalarla oluşmuş iki edebiyatın Arap ve Fars edebiyatlarının kuvvetli tesirleri altında ortak medeniyetin son büyük halkası olarak meydana gelmiştir. (Tanpınar, 2001: s.1) *“Eski şiir Fars edebiyatından yalnız kelime zevkini ve hayal sistemini almaz; onun yarı tarihi ve çok İslamlaşmış mitolojisini, imparatorluğun şartları ve tarihi ile biraz daha genişleyen coğrafyasını da alır.”* (Tanpınar, 2001: s.4) İran edebiyatının Türk edebiyatı üzerindeki büyük etkisi Servet-i Fünûn döneminde Mehmed Rıf'at Efendi tarafından şiddetlice eleştirilmiştir.

Mehmed Rıf'at Efendi, Divan şiirinin mazmunlarını, yoğun şekilde kullanılan edebî sanatlarını ve Divan şiirinin İran şiirini taklit etmesini beğenmemekte ve eleştirmektedir. Kaşların kılıca, saçların yılana benzetilmesini, sevgilinin saçındaki parça parça gönülleri ve bunlar gibi Divan şiirinde kullanılan onlarca ifadeye şiir demeye hayâ ettiğini söylemektedir. Bu eleştirilerin bir benzeri dönemin önde gelen isimlerinden Recaizade Mahmud Ekrem'de de görülmüştür. Dönemin yenilikçileri Divan şiirini beğenmediklerini her fırsatta dile getirmişlerdir.

“Yine tekrar edeyim. Biz o faziletleri değerli zatların asârını yalnız sanayi-i kelâmîye öğrenmek için okumaya muhtacız. Bu malum fakat hayâlât-i acibelerini taklit ile neşrimizde; (mezbûr tûde-i mezbeleden bir kabza hâk alıp kef ü dest-i mübârekile mâlide ve derhâl birkâç dâne küfe sâhte ve derûn kâseye endâhte edip) gibi garipler ve şiirimizde dağlı lâlelerden, yakası yırtık güllerden, feleğe benzer nilüferlerden, kıl kadar billurdan yılan gibi saçlardan, serv kadar uzun (Gül beyâbânı gibi) buylardan, kılıç kaşlardan ok gibi kirpiklerden, hançer gibi gamzelerden, beneşe veyahut zümürüt gibi bıyıklardan, su kenarında bitmiş çemen gibi sakallardan, hiç yok ağızlardan, tuzlu dudaklardan, kuyu gibi çene çukurlarından, üzerlerine pamuk yapışmış iğrenç yaralardan, sihirbaz kalemlerden, batmanla şarap içer sarhoşlardan, tımarhaneden boşanmış gibi sokaklarda göğsünü döven âşıklardan, bir dilberin saçına tarak olmuş parça parça gönüllerden bahs ile şiir yazmak demeye hayâ ederiz.”

Mehmed Rıf'at Efendi'nin bu sözlerin benzerini Recaizade Mahmud Ekrem de dile getirmiştir. *“Yılan saçlı, ok kirpikli, kıl kadar belli, ağzı yok,*

çenesi kuyulu, çadurlarla-mücevharâta müstağrak müzerkeş ve bukalemun-
renk libaslarla mülebbes-çarşamba karısı sıfatlı, kara konculus kıyafetli
mahlûklar da karışırlar. Garibdir ki veya daha doğrusu garip değildir ki
bunları beğenenler bunları sevenler de bulunur. Meşrebden bahs olunmaz
ya!”¹⁶ Recaizade Mahmud Ekrem’in Divan şiiri hakkındaki düşüncelerinin
Mehmed Rıf’at Efendi ile örtüşmesi, bu sanatçıların dönemlerinde ortak bir
anlayışta olduklarını gösterir. Mehmed Rıf’at Efendi, *Fevaid* gazetesinde
kaleme aldığı yazılarında Recaizade’den “üstadım” diye bahsetmektedir.
Recaizade Mahmud Ekrem Mekteb-i Mülkiye ve Galatasaray Sultanîsi’nde
öğretmenliğe devam etmesinin yanında yenilikçi gençlere de yol gösterir.
Yenilikçilerin *Servet-i Fünûn* dergisi etrafında toplanmasında da
Recaizade’nin rolü büyüktür. Mehmed Rıf’at’ın yenilikçilerin önde gelen
isimlerinden birisiyle aynı fikirde olması ve aynı şeyleri eleştirmesi
normaldir.

Mehmed Rıf’at Efendi, “Biz Dekadanlar” adlı makalesinde dönemin
tartışma konularından biri olan “Kafiye göz için mi? Kulak için mi?”
konusunda da fikirlerini belirtmiştir. Kendisinin Recaizade Mahmud
Ekrem’in görüşünün yanında olduğunu şu sözlerle anlatmıştır: “*Kafiyenin
lütü sem’a aittir nazariyesi, her zemin ve zamanda düstur-ı hakikattir.*”¹⁷
Mehmed Rıf’at Efendi, hem şekil, hem de içerik olarak Divan şiirini
eleştirmiştir. “Eski-yeni” tartışmalarına müdahil olup şiir ve yazılarıyla
yeninin yanında olduğunu göstermiştir. Kafiye meselesinde de kafiyenin göz
için değil kulak için olduğunu ifade ederek “abes-muktebes” tartışması
olarak da bilinen bu tartışmada yenilikçilerin safındaki yerini almıştır.

Mehmed Rıf’at Efendi’nin Divan şiirine yönelik eleştirileri genel
anlamıyla hayale ve mazmunlara aittir. Ayrıca Divan şiirinin millî bir
kimlikten uzaklaştığı ve kaideci yapısı eleştirilerden nasibini almıştır.
Mehmed Rıf’at, *Servet-i Fünûn* şiirinin insanın hislerine tercüman olduğunu
fakat Divan şiirinde sanatçının kuralların içine sıkışıp hislerini
anlatamadığını belirtir. İran edebiyatının her yönüyle taklit edildiğini belirten
Mehmed Rıf’at, bu durumun yanlışlığını örneklerle anlatma yoluna gider.
Hikmetli sözleri içeren Farsça birkaç beyit yazdıktan sonra Divan şiirinde de
sıkça rastlanan hayalleri içeren bir beyiti de örnek olarak verir. Hikmetli
sözleri bırakıp değişik hayalleri, mazmunları içeren şiirleri örnek alan
şairlerimizi eleştirir. İran edebiyatının bu kadar taklit edilmesini gayrimillilik
olarak niteler. Bu eleştirilerin nazma dökülmüş hali olan “Matbaada” adlı
manzumesinde söz sanatlarından, kuralcılıktan, nazım şekillerinden, aruz

¹⁶ Takdir-i Elhan, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1302, s.41.

¹⁷ Fevâ'id, 4. Sene, 12. Nüsha, s. 187.

ölçüsünden usandığını belirtir. Bu eleştiriler o dönemin yenilikçilerinin Divan şiirine baş kaldırışı olarak değerlendirilebilir.

İstanbul’da ortaya çıkan edebî tartışmalara yenilikçilerin safında yer alarak Bursa’da devam eden Mehmed Rıf’at, Servet-i Fünûn şiirine ve sanatçılarına yönelik eleştirilere Anadolu’dan cevap verir. “Dekadanlar” makalesinin yazarı Ahmed Mithat Efendi’yi “Biz Dekadanlar” adlı makalesiyle eleştiren yazar, Servet-i Fünûn sanatçılarını her fırsatta savunur. Mehmed Rıf’at, yenilikçileri savunurken Divan şiirini değişik yönlerinden dolayı eleştirmeye devam eder. Bu eleştiriler Türk şiirinin günümüze kadar hangi merhalelerden geçtiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Sonuç

Tanzimat’la birlikte Osmanlı Devleti’nde, siyasal, sosyal ve kültürel sahada birçok değişiklik yaşanmıştır. Bu değişikliklerden edebiyatımız da etkilenmiştir. Asırlar boyunca Osmanlı medeniyeti içinde gelişen Divan Edebiyatı yenilikçi yazarlar tarafından eleştirilerin odağı olmuştur. Bu eleştiriler ilerleyen dönemlerde İstanbul’un sınırlarını aşarak Anadolu’ya yayılmıştır.

Bursa’da yayımlanan *Feva'id* gazetesinin Sermuharriri Celal Paşazade Mehmed Rıf’at Efendi, yeniliğe açık bir şair olarak dönemin gazete ve dergilerinde şiirlerini yayınlamıştır. Şiirleri, yeni şiir anlayışın çerçevesindedir. Dönemin hâkim anlayışından o da etkilenmiştir. İstanbul’daki şair ve yazarlarla etkileşim içinde olan Mehmed Rıf’at Efendi, onların etkisiyle ve dönemin hakim anlayışıyla yönünü Batı’ya dönmüştür. Mehmed Rıf’at Efendi, *Feva'id*’e sermuharrir olarak geldikten sonra *Feva'id*’de birtakım değişimler meydana gelmiş, *Feva'id*’de yayınlanan şiirler ve yazılar değişmeye başlamış ve Mehmed Rıf’at Efendi’nin yenilikçi kimliği dergiye yansımıştır.

Mehmed Rıf’at Efendi dönemin edebî mecmualarına şiirlerini göndermiş, İstanbul ile yakın ilişki içinde olmuş ve devrinin büyük şairleriyle temas halinde olmuştur. Tefvik Fikret, Cenap Şahabettin, Süleyman Nesip gibi şairlerin şiirleri onun sermuharrir olmasından sonra *Feva'id*’de yayımlanmıştır. Bu durum Mehmed Rıf’at Efendi’nin dönemin şairleriyle iyi bir iletişim içinde olduğunu gösterir. *Maârif*, *Mekteb* ve *Malûmât* dergilerinde şiirleri ve nesirleri yayınlanan Mehmed Rıf’at Efendi, dönemin edebî tartışmaları hakkında yazılar yazmış ve yeni şiir anlayışından yana tavır almıştır. Çalkantılı bir dönemde yaşayan yazar Bursa ile İstanbul arasında köprü görevi görmüştür.

Mehmed Rıf’at Efendi’nin yazıları ve şiirleri, eski-yeni tartışmalarında yenilikçi bir ses olarak İstanbul’daki tartışmaları Anadolu’da devam ettirmiş; Divan şiiri eleştirileri ve yeni tarzdaki şiirleriyle Bursa’da

yenilikçilerin temsilcilerinden biri olmuştur. Görüldüğü gibi Servet-i Fünûn döneminde Divan Edebiyatı'na yönelik artan eleştiriler Mehmed Rıf'at Efendi sayesinde Anadolu'ya taşınmıştır.

Kaynakça

- Akyüz, K. (1995). Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aytaş, G. (2012). Rezaizade Mahmut Ekrem'in Divan Edebiyatı, Halk Edebiyatı, Din ve Kültür Hakkındaki Görüşleri. İdil Dergisi. Cilt 1. Sayı 2, 60-75.
- Dilçin, C. (1999). Örneklerle Türk Şiir Bilgisi. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Eğri S. (2010). "Parçalanmış Zamanın Şairlerinden Doktor Ziya Ahmed Kaya: (Sisli) Yollar ve (Garip) İzler". Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl: 11, Sayı: 18, 2010/1, 143-156.
- Enginün, İ. (2007). Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923). Dergâh yayınları.
- Ercilasun, B. (1994). Servet-i Fünûn'da Edebî Tenkit. İstanbul: MEB Yayınları.
- Feva'id. 4. Sene Nüşhaları (1312-1313). Bursa: Matbaa-i Emrî.
- Gariper, C. (2005). "Yenileşmenin Başlangıcı ve Öncüleri", Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı, (Editör: Ramazan Korkmaz) Ankara: Grafiker Yayınları.
- Hocaoğlu, K. (2012). Tanzimat'ın Birinci Dönem Şairlerinin Divan Şiiri Hakkındaki Görüşlerinin Eserlerindeki Yansımaları. The Journal of Academic Social Science Studies. Volume 5, Issue 8, 701-720.
- İlhan, N. (2012). Yeninin İçinde Eski: Tanzimat Dönemi Romanlarına Divan Şiirinin Yansıması. ANKARA. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, 2003-2017.
- Kaplan M., Enginün İ., Emil B.(1993). Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Levend, A.S. (1943). Divan Edebiyatı Kelimeler Ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Mengi, M. (2000). Eski Türk Edebiyatı Tarihi. (6.b.). Ankara: Akçağ Yayınları.

- Okay, M.O. (1992). Türk Şiiri Özel Sayısı IV (Çağdaş Türk Şiiri). Türk Dil Kurumu. Sayı 481-482. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Öztahtalı İ. İ. (2012). “XIX. Yüzyıl Bursa Kültür Hayatında Önemli Bir Dönemeç: Feva'id”. Ankara. TÜBAR, S. 32, 269-284.
- Pala, İ.(1999). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. (6.b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Pala, İ. (2010). Divan Edebiyatı. Ankara: Kapı Yayınları.
- Pejmürde (Şiir- nesir) (1311). İstanbul: Âlem Matbaası.
- Takdir-i Elhan (1302). İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.
- Tanpınar, A. H. (1988). 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi. (9.b.). İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tonga, N.(2007). Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Divan Şiiri Tartışmaları ve Gelenekten Faydalanma. Turkish Studies International Periodical For the Language. Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 2/4, 771-782.

کردور هروده روضه طالع دگر
 پوروس سرت کر مر اشتانده
 ملان اولور سرتک لوح دی نمانده
 سرتک کور اولورق قس بق وقت ایبر
 *
 نظر کجهه باج اولور وجود یازر
 کاتک کمتی ازان کتصفا
 یوسل و دجاله هران اولور هرود یازر
 *
 یوزر مقامی کرکده عرشفن اعلا
 عرشفنده حقیقتا سیدر شاعر
 حقیقتنده کال انشاید سیدر شاعر
 ق ۱۷ ق تشریح کال سنه ۱۲۷۷
 مقدمه
 براف دوشده قی اوق ...
 شوخته ... و تم یوق ...
 سندنده ساله یلم اولدی . . .
 کون دو کله زوالی جیاه کر کومر . . .
 عیالی ...
 باری یزماک ...
 آکنه مشفق ...
 دوشونده قن دوزانلرین اولورسی . . .
 تامل ...
 قنک چوق ...
 غزل ...
 غزل ...

— روضاتک اولسک شیرین !
 نوا یه زمره قصده میران !
 قصده . . . غنل مثل جیبا هیچ !
 مغان . . . حلال مال جیبا هیچ !
 — اوت حفظ . . . بودیرباشته زوجه نادر!
 — خارا خارا بودیمل . . . یوسزده نادر!
 طوروری قنده آتنده حس اسال . . .
 طوروریدی . . . حسزداش اولدی حسال . . .
 اوسسرتک کلنک ایچده طایزر . . .
 مزمارسی . . . کلنک همیشه زازر !
 اوجار ساه . . . دوزن خیزه !
 کهی کرد ظلمه . . . ایبرن خیزه !
 کدر کدر و حاشین ایچده . . . روانه . . .
 سحر . . . یوشوق ایبه پاشر اوستی ایلو !
 بودوله مریه یازسه کون اولور الب !
 کونون بولور اولورده کال و عیولت !
 — اوت بطوغرور . . .
 — شوخنده . . . اولورن هروده . . .
 اولور کیمه کله زوالی . . . بودله . . .
 — مزینالی . . . شعاع . . . کهی هر آکنه !
 کجه روقی آرزو اوستی هر بلک !
 — ادب اولان ای ساتیر جیبا هر جیبا !
 سیمارسی حس حقیق بولر بارجه . . .
 الف و وشر مرتبه بیخت کیمسی . . .
 اولور د وکسک دکناپه . . . اصول کیمسی
 براف اوقوزم . . . بزه اولور یانکی شیریند!

ایزکی اولدیرس مودیه هرود اولورق
 نیتا دیمین . . . یوسر افرازدی و حلالی
 تاپیر . . .
 مثلا اندمیه بدکر . . . یوسنه متا
 مودیه رهجه مر کرسکر . . . دینملر
 تبول اهر یوزر آلهه ایتره . . .
 ایقنیکم حال دوده زری اولورسین
 قلدوه چیر ایدر روقوت فولده مار ! آیزده
 عتار یازر . . .
 [حرف و عادت بددیهر عیادت ایشدر]
 سوزورده بدکره مک معلق . . . بی مقدمه
 کوزورور . . .
 غن ظولری کی ضمنا عرف و عیادت
 اللهه نام اولش اولدیردی [نصیحتات
 سان یاشسا] . . . یوسار و کاتل ز کتکه
 ترکمر . . . یانیشیوسه سوزمه یازش اولان
 اذر ترکیمک روش اولدوسنی تغزلیدی
 ایلموری لزوم کیمیدی . . .
 حال یوکله اولان دو اولور بولک
 عکتی ایبات ایبرور . . . بی کیمرک عرف
 و عادت نام اولر اوقوزین کوسوزور . . .
 خلاصه . . . یوسک اسان خنده بی کتایری
 اوله مان ظلمه . . . ریخش شدمین تزینات
 جسمانیه نظر هرکالت یسیندی مودین
 خلاصه . . . سلاحتی هر کالت یسیندی . . .
 اختلاقی یلمه عمره مافی برسان . . . مودوسنی
 قلدوده اسرار ایلر عوامک اسان یوزر جدمه

تصغیر کوشوش اولان قدهایه : [اسان
 خصوصتده ساهه ایشدر] آدم ف خطا
 دکدر بنده نام !
 بنده تکدر ایدیم ! ز اولضانتلی . . .
 دکری دنازلرک اذینیلر بلک سابع کلامیه
 اولرکله ایسورن اولدوسمه حاشیر . . .
 یوسلورم . . . حقه حالات یسیندی قلدیده
 ایبه تیرمرد :
 [مبرور کورده مریه دن روضه خاک
 اولر تک دوسد بار کلامیه و در حال
 رواج دایه کوه ساهه و درون کلامیه
 انداخته اهرت] کهی سبرور شیرمرد :
 [دغل اولورده] . . . یانکی یوق کلامی
 دایه بکر نیلورون . . . قیل قیل یازر
 اولر کی سواجورن . . . سمرورده اولورن
 اولر یازار کی [یوزورده] اولر یوق
 اولر کی کریمکون . . . سیمیر کی غزلورن
 باشده و یسود زمره کی یوزورن . . . سو
 کاترکده . . . عقیق چرمی صفارون . . . هیچ
 یوق ایلورن . . . طولور دودانلورن . . . قوب
 کی چکله چورورون . . . دوزانلرین باوق
 بییش کیرج ایلورون . . . سحرانلورون
 اطماله سرتاب ایبر سوزورون کیمین
 خالده یوشاقش ایبر سوزورده کیمین
 دو کال یاشاقورن دوزانلرک ساجیده طراق
 اولش بارجه اولرکون [کت آبت ایلر
 شتر یازدی دونه حیا ایبرو . . .

نمبر ۸
 باش هرودی : محمد دومت
 صاحب امتیاز : امیری
 اولورق هرودیه
 دومت بر عینت دولت فولادینا
 لایحه خراج اوتدیا
 شیخ وشایع هر ایلر تصدیق هر کون هرمان
 کله مشی . . . کر کینه بر شکایت ای شایع جهان
 طوفینک کون نیبه آکرده اکتون . . . فدایا
 بند کاکل ایلور کسکتر ای حقن دعا
 روضه ملاف بدیرتکله روضه ملاف اولدوسر
 قلمه ایلمه امیری سوزورده حاشیر (هرود ۱۹۱۹)

هر اولرکین بر شتر اولورق قن اولرکین
 دومت
 صاحب امتیاز : امیری
 هرودی : محمد دومت
 اولورق هرودیه
 دومت بر عینت دولت فولادینا
 لایحه خراج اوتدیا
 شیخ وشایع هر ایلر تصدیق هر کون هرمان
 کله مشی . . . کر کینه بر شکایت ای شایع جهان
 طوفینک کون نیبه آکرده اکتون . . . فدایا
 بند کاکل ایلور کسکتر ای حقن دعا
 روضه ملاف بدیرتکله روضه ملاف اولدوسر
 قلمه ایلمه امیری سوزورده حاشیر (هرود ۱۹۱۹)

نمبر ۸
 باش هرودی : محمد دومت
 صاحب امتیاز : امیری
 اولورق هرودیه
 دومت بر عینت دولت فولادینا
 لایحه خراج اوتدیا
 شیخ وشایع هر ایلر تصدیق هر کون هرمان
 کله مشی . . . کر کینه بر شکایت ای شایع جهان
 طوفینک کون نیبه آکرده اکتون . . . فدایا
 بند کاکل ایلور کسکتر ای حقن دعا
 روضه ملاف بدیرتکله روضه ملاف اولدوسر
 قلمه ایلمه امیری سوزورده حاشیر (هرود ۱۹۱۹)

نمبر ۳
 باش هرودی : محمد دومت
 صاحب امتیاز : امیری
 اولورق هرودیه
 دومت بر عینت دولت فولادینا
 لایحه خراج اوتدیا
 شیخ وشایع هر ایلر تصدیق هر کون هرمان
 کله مشی . . . کر کینه بر شکایت ای شایع جهان
 طوفینک کون نیبه آکرده اکتون . . . فدایا
 بند کاکل ایلور کسکتر ای حقن دعا
 روضه ملاف بدیرتکله روضه ملاف اولدوسر
 قلمه ایلمه امیری سوزورده حاشیر (هرود ۱۹۱۹)